

Régi beregszásziak

„Kovács János egész életében egyértelműen baloldali elkötelezettségű ember volt. Véletlenül sodródott bele az 1919-es eseményekbe [...] Részt vett a baloldali esszerek moszkvai lázadásának letörésében [...] Közel került Kun Béla családjához, vele együtt utazott vissza kalandos úton Budapestre, testőre, futára lett. 1919. február 20-án Kun Béla lakásán őt is tartóztatták, március 21-én vele együtt szabadult ki a börtönből. Azonnal a frontra jelentkezett, harcolt a Magyarországot elfoglaló cseh csapatok ellen, súlyosan megsebesült, egyik lábát amputálni kellett. [...] Miután visszatért Kárpátjára, a Csehszlovák Kommunista Párt ungvári, munkácsi, végül beregszászi járási bizottságának titkára lett. [...] megdöbbenve értesült arról, hogy Sztálin kivégeztette Kun Bélát. De akkor még azt hitte, hogy csak egy súlyos tévedésről van szó... [...] Beregszászban ő volt az egyetlen az egykori pártfunkcionáriusok között, aki fel merte emelni tiltakozó szavát a „háromnapos malenkij robot”, vagyis a magyar férfiak elhurcolása ellen, de csak azt érte el, hogy néhány napra őt is bezárták [...] Ez súlyos nyomot hagyott lelkében, visszautasította a Szovjetunió Kommunista (bolshevik) Pártba történő átigazolását, élete végéig párttonkívvli maradt. [...] Sorra elbocsátották kis állásából, gyakran hónapokon át munka nélkül tengődött feleségével Rozáliával együtt, minimális járandósággal ment nyugdíjba. [...] 1963 januárjában merész, mondhatnánk szinte vakmerő tette szánta el magát: levelet intézett Nyikita Hruscsovhoz, az SZKP KB első titkárához, a Szovjetunió Minisztertanácsa elnökéhez és Nyikolaj Podgornijhoz, az Ukrajnai Kommunista Párt KB-a első titkárához, amelyben leírta a kárpátaljai magyarokat ért sérelmeket és azok orvoslását kérte. A három oldalas levél [...] amelyet rajta kívül 20 egykori idős párttag írt alá, a kor kétségtelenül egyik legérdekesebb dokumentuma. Mit kértek szerzői?”

A kárpátaljai magyar életviszonyok a Szovjetunióban. Politika és irodalom

Kárpátalja 1945 és 1991 között tartozott a Szovjetunióhoz. Magyar szempontból az időszakot a következő fordulópontok mentén tagolhatjuk: 1945 – a szovjet–csehszlovák egyezmény megkötése Kárpátalja hovatartozásáról; 1956 – a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa, amelyen a J. V. Sztálin halála utáni időszak óvatos reformjait megfogalmazzák, s amely után érezhető némi engedmény a kárpátaljai magyar ügyekben is; 1967 – a Forrás Stúdió megalakulása, amely politikai beadványokat szerkeszt a magyar kisebbség ügyében; 1989 – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), a helyi magyarság első érdekvédelmi szervezetének megalakulása.

A második világháború utáni államfordulat minden korábbinál mélyrehatóbb változásokat hozott Kárpátalja számára. Az államváltáshoz szokott lakosságot megdöbbenettk a bekövetkező események. Kulácperekkel, koncepciók perekkel félemlítették meg a lakosságot. Minden ágazatban végbement az **államosítás**, elvették a földet, a termelőeszközöket, a jószágot, a gazdákat erőszakkal a kolhozokba kényszerítették. Csak a zsebkendőnyi háztájiban, a kiskertben maradt lehetőség az egyéni gazdálkodásra. Egyes települések bizonyos termékeket különösen sikeresen termesztettek, így eladásra, a piacra is jutott belőle. Nagydobrony például a burgonya és a fűszerpaprika termesztéséről volt nevezetes. Egyfajta kirakattelepülésnek számított Tiszapéterfalva, pontosabban az az állami kollektív gazdaság (kolhoz), amelynek ez a település volt a központja. A gazdaság elnöke, Bíró Andor volt a magyar képviselő a szovjet Legfelsőbb Tanácsban (azaz parlamentben).

A Szovjetunió belső területeiről jelentős **betelepítések** történtek Kárpátjára. Országos gyakorlat volt, hogy a főiskolát, egyetemet végzett szakembereknek pályájuk első két-három évét szülőföldjüktől távol kellett eltölteniük. A katonának behívott fiatalokat Ukrajnán kívüli egységekhez osztották be. Sok kárpátaljai járt idénymunkára, vagy kísért áru-

Mezőkaszony látképe

val megrakott vasúti szerelvényeket mintegy biztonsági őrként – a köznyelvi kifejezéssel „Oroszba” –, ahol a nyári két-három hónap alatt otthoni fizetése többszörösét kereste meg.

Komoly **ipara** soha nem volt a vidéknek. A szovjet időben főleg kisebb jelentőségű, nem kész termékeket, hanem alkatrészeket előállító üzemeket telepítettek ide, melyeket az orosz tagköztársaságból irányítottak, így a Szovjetunió felbomlása különösen érzékenyen érintette ezt a területet. Gazdasági téren a **vasútnak** volt komoly szerepe. Már 1919-ben is a Csehszlovákia–Románia, illetve Magyarország–Lengyelország közötti vasúti összeköttetés adta a régió geopolitikai súlyát. A KGST-piac széthullásáig két csomópont volt a Szovjetunió nyugati kapuja: Csap, valamint északabbra Breszt (ma Belorusz-szia). Csapnak és Bátorúnak meghatározó szerepe volt a személy-, illetve a teherforgalom bonyolításában.

A Szovjetunióban az ateizmus hivatalos ideológia volt. A **vallási életet** a templomok falai közé szorították. Nem járhatott templomba párttag, tanár, vezető tisztséget betöltő személy stb. Számukra több-kevesebb szigorral tiltott volt az egyházi esküvő, a keresztelés. Az egyházi tulajdont is kisajátította az állam. Számos templomot bezártak,

A Záhony és Csap közötti vasúti határátkelő az 1950-es években

A bátyui református templom

ateista múzeumnak, raktárnak használtak. 1949-ben felszámolták a görög katolikus egyházat, templomait a pravoszlávok kapták meg. A papokat áttérésre kényszerítették, ha ezt nem tették, a Gulágba hurcolták őket. A kárpátaljai magyarok többsége, mintegy háromnegyede református, kisebb részben római katolikus és görög katolikus. Nehézségekbe ütközött a lelkészképzés, a katolikusok csak Rigában, a lett fővárosban tanulhattak, a reformátusok pedig Beregszászban az aktív lelkészek által tartott tanfolyamon vehettek részt. Változás 1989 után történt, amikor Magyarországról jöhettek át papok szolgálatot teljesíteni, illetve később lehetőség nyílt a külföldi továbbtanulásra is.

A **képzőművészetben** a nagy öregek közül (Virágh Gyula, Ijjász Gyula, Novák Andor, Beregi Sámuel, Izai Károly) már szinte senki nem érte meg a szovjet korszakot. Ám ott voltak az immár a kárpátaljai festőiskolát képviselő első nemzedékből Erdélyi Béla, Boksay József, Grabovszky Emil. 1945 után Erdélyi megpróbálta tovább működtetni a képzőművészeti szövetséget, erről azonban szó nem lehetett. Az ukrainai köztársasági szervezet helyi tagozatának megalakításával bízták meg. Az első időben megmaradhatott az elnöki tisztségben. Elérkezettnek látta az időt arra, hogy Ungváron képzőművészeti főiskola jöjjön létre. Néhány hónapos kísérletezés után azonban a főiskolát bezárták, helyette középszintű iparművészeti szakiskola nyílt. Az alakuló főiskola körül tömörültek, illetve a szakiskola első növendékei voltak az új nemzedék képviselői (Szóke István, Habda László,

Sztaskó Gyula, Balla Pál, Kremninczky Erzsébet, Medveczky Miklós, Medveczkyné Luták Edit, Sütő János és mások). Ehhez a nemzedékhez tartozik a kárpátaljai képzőművészetben egyéni világot teremtő Horváth Anna és az ugyancsak beregszászi Garanyi József festőművész. Erdélyit rövidesen eltávolították a szövetség éléről, bár ukrán nemzetiségűnek jegyeztette be magát, noha a nyelvet nem volt képes megtanulni. „Én egy olyan francia kultúrájú, német anyanyelvű [szülei svábok voltak] ukrán vagyok, aki magyarul tud a legjobban” – mondta magáról.

A **helyi magyar írott sajtót** pártlapok képviselték: a *Kárpáti Igaz Szó* c. napilap, valamint az ukrán eredetiből magyarra fordított *Kárpátontúli Ifjúság* c. területi, és négy kisebb, járási lap – a Beregszászban a *Vörös Zászló*, a Nagyszőlősiiben a *Kommunizmus Zászlaja*, az Ungváriban a *Kommunizmus Fényei*. Ezek a lapok, főleg az első három, teret adtak irodalmi rovataikban a szépíróknak. Az állami könyvkiadó igen kevés, egy-két magyar könyvet jelentetett csak meg évente. Ezenkívül publikációs fórumot adott az 1957-től negyven éven keresztül megjelentetett, népszerű *Kárpáti Kalendárium* irodalmi melléklete. Bár a *Kárpáti Igaz Szó* kivételével fordításos újságokról van szó, az említett rovatba bekerültek eredeti, magyar nyelven írt művek. A külföldön publikálás igen ritka kivételnek számított.

Magyar nyelvű könyvek a tankönyvkiadó magyar szerkesztősége és a Kárpáti Kiadó gondozásában jelentek meg. Tartalmi tekin-

KRONOLÓGIA

1946. január 22. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet hozott a Kárpátontúli terület megalakításáról az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság kötelékében.

1946. május 23. A Kárpáti Igaz Szó idézte az ügyész vádbeszédét: Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalussy-Hrabár András, a magyar parlament képviselői „történelmi gaztett ocsmányabb hordozói [...] hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhoz illő szégyenteljes halállal.”

1946. május 26. Ungváron halálra ítélték, majd november 7-én kivégezték Bródy Andrást, aki Kárpátalja első miniszterelnöke volt (1938 őszén). 1989-ben az ügyet hivatalosan koncepciók perré nyilvánították.

1946. november 7. Központi rendelettel ukránnak minősítették a ruszin etnikumot.

1946 Ungváron megkezdte munkáját a nemzetiségi tankönyvkiadó, amelynek fő profilja a magyar nyelvű tankönyvek gondozása.

1947. november 1. Romzsa Tódor munkácsi görög katolikus püspök gyilkosság áldozatává lett. 2001-ben Rómában boldoggá avatták.

1947 Megindult a magyar tanítóképzés Huszton, 1950-től új helyszínen, Munkácscon.

1949. február 17. Betiltották a görög katolikus egyházat. Retorziókat szenvedett az időszakban számos református és katolikus pap is.

1952 Létrejött a negyven éven keresztül működő Beregszászi Népszínház.

1953. március 5. Meghalt J. V. Sztálin.

1953–1964 Nyikita Hruscsov pártfőtitkárságának időszaka.

1953 Kárpátalján megnyíltak a szovjet időszak első nemzetiségi középiskolái.

1953–1954 Magyar nyelv és irodalom szak működött az ungvári tanítóképző főiskolán.

1956 vége A magyarországi forradalmi eseményekkel szimpatizáló

Horváth Anna szobrai

Boksay József festménye

tetben 1947-ig Ukrajna iskoláiban a tanítás a háború előtti szovjet tantervek szerint folyt, az aktuális párthatározatok alapján eszközölt kisebb módosításokkal. Amikor 1944 végén zárolták az „idegen nyelven” íródott tankönyveket, ez nem csak a magyar könyvekre vonatkozott, hanem többek között a helybeli szláv lakosság különböző irányvonalat képviselő, a háború alatt, illetve után megszüntetett szervezetei, a Proszvita Társaság és a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadványaira is; minden helytörténeti vonatkozású művet kivontak a forgalomból. Felnőtt egy olyan nemzedék, amely nem volt tisztában saját történelmével. Még egy nagy tisztogatásra 1956-ban került sor, amikor – most már valamennyi tankönyvből, így a magyar nyelvi és irodalmi tankönyvekből is – ki kellett iktatni

Sztálint és az őt dicsőítő műveket. A moldován tannyelvű iskolák tankönyvgondjait úgy oldották meg, hogy azokat teljes egészében Moldáviából szállították. A magyar iskolák tankönyveit az orosz eredetiből fordították. A fordításos tankönyvek alól természetesen a magyar nyelvi és irodalmi tankönyvek képeztek kivételt. A legelső kárpátaljai magyar irodalom tankönyvet (1950) az akkor Moszkvában élő Hidas Antal írta, az összes többit pedig helyi szerzők (Csengeri Dezső, Drávai Gizella, Balla László, Gortvay Erzsébet és mások).

A másik kiadó, a Kárpáti, nem nemzetiségi kiadó volt, de kezdettől működött magyar osztálya, sőt 1959-től magyarországi kiadókkal jelentettek meg közös kiadványokat. A Kárpáti csak 1970-ig mintegy 1.800

Karácshalvai utcakép

Ungvár az 1970-es években

címet adott ki, együttesen közel 20 millió példányban. Ezek egy része Magyarországon került forgalomba.

A publikálási lehetőséget jelentettek, mivel az állami könyvkiadó ez időben is csak egy-két kárpátaljai magyar író vagy költő könyvét adta ki évente, az almanachok, antológiák. 1945-től 1983-ig a beregszászi *Vörös Zászló* c. újság mellett működött irodalmi stúdió. Hosszú ideig az egyetlen kapaszkodó volt Técsőtől Ungvárig a magyar tollforgatóknak. 1971-ben a *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelent Balla László főszerkesztő tollából, névalírás nélkül az *Elidegenedés!?* c. cikk, amelyben az ungvári Forrás Irodalmi Stúdiót burzsoá eszmék terjesztésével, apolitikussággal, szovjetellenességgel vádolta meg. A beregszászi irodalmi stúdió ekkor is menedéket nyújtott. Később a *Kárpáti Igaz Szó* című napilap (főszerkesztő: Balla László) is biztosította a magyar tollforgatóknak a publikálási lehetőséget a *Lendület* oldalban, 1988-ban helyette három és fél évfolyam erejéig külön lapmellékletként az *Új Hajtás* c. kulturális magazin jelent meg. Könyvpótlásra 1979–1986 között a közel 40 ezres példányszámban megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* 14 kis, az újságból kivágható verses kötetkét és egy antológiát (15 költő egy-egy versével) adott ki. 1957–1964 között *Naptár*, utána *Kárpáti Kalendárium*, 1977-től *Kalendárium* címen adta ki a Kárpáti Kiadó ezt a régi korokból örökölt népolvasmányt.

A XX. pártkongresszus és az 1956-os magyarországi események után – amely nem maradt visszhangtalanul Kárpátalján sem, a szimpátiahullámot bebörtönzések követték – az enyhülés jeleként 1957-től megjelentek

a könyvesboltokban a magyarországi könyvek, lapok, amelyekre elő is lehetett fizetni. A magyar **televízió és rádió** adásait akadálytalanul – az alföld nyúlványát szelte át a szögesdrót államhatár – lehetett nézni-hallgatni a síkvidéki magyarlakta részeken. A szovjet állami RTV ungvári szerkesztőségei közvetítettek rövid, magyar nyelvű adásokat. Ezek főleg a Felső-Tisza vidékén voltak népszerűek, ahol a magyarországi adások csak a '90-es évektől, a műholdas rendszer bevezetésének köszönhetően foghatók. Bár az államhatár hermetikusan elzárta Kárpátalját – hosszas engedélyezési eljárással, két évente, közeli rokon meglátogatása céljából engedélyezték csak a külföldre utazást, hírek az itteniekről alig szivárogtak ki – az éter hullámai, a beérkező könyvek és lapok biztosították, hogy a helybeliek viszont napra készen tisztában legyenek a határon túli történésekkel. A nagy számú **dal- és táncgyűtesből** kiemelkedett a Magyar Melódiák Kamaraegyüttes, a Tisza dal- és táncgyűtes, valamint az 1952-től több mint negyven éven át működő Beregszászi Népszínház (vezetője Schober Ottó). A magyar zenei élet jeles alakjai a '30-as években Bartók tanítványként induló Zádor Dezső, illetve Márton István. Jeles zeneesztéta Boniszlavszky Tibor.

Önálló politikai vagy civil szervezetekkel a magyarság nem rendelkezett az időszakban, ezt az űrt az **irodalmi társulások** töltötték be. A magyar írók, költők, az újságírók zöme az **ungvári egyetem** magyar szakán szerzett diplomát. Itt volt tanár a szellemi vezéregyéniségnek tartott Fodó Sándor, az időszak végén, 1989-ben megalakult Kárpátaljai Magyar

csoporthoz alakultak Kárpátalján. A résztvevők közül többeket később börtönbüntetésre ítélték.

1957-től Megindult a magyarországi könyvek és lapok behozatala, előfizetése.

1963 Magyar nyelv és irodalom szak nyílt az ungvári egyetemen.

1965 Megjelent az időszak gyér prózairodalmának maradandó darabja, Kovács Vilmos: *Holnap is élünk* c. regénye, a szovjet rendszerben szocializálódott kárpátaljai értelmiség lét keserű rajza, amit rövidesen betiltottak. 1989-ben adták ki újra.

1966–1982 Leonid Brezsnyev pártfőtitkárságának időszaka.

1967. március 8. Önálló magyar napilappá vált az addig ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó*, az egyetlen magyar nyelvű megyei napilap.

1967–1971 A magyar tollforgató értelmiséget tömörítő Forrás Ifjúsági Stúdió működésének éve.

1970 Kovács Vilmos és S. Benedek András közös tanulmánya a Tiszatájban az első hiteles híradás a kárpátaljai magyar irodalomról.

1971. május 22. Megalakult a József Attila Irodalmi Stúdió, 1988-tól József Attila Alkotóközösség.

1985. március 11. Mihail Gorbacsov lett a szovjet pártfőtitkár. Kezdetét vette a peresztrojka ('átalakítás') és a glasznoszty ('nyíltság') időszaka.

1986. április 26. A csernobili atomerőmű katasztrófája.

1987. július 18. A Kárpáti Igaz Szóban megjelent Balla D. Károly *Internacionalizmus és nemzeti önismeret* c. cikke.

1988. szeptember Néhány kárpátaljai magyar iskolában megkezdtek a magyar történelem fakultatív oktatását. Az ungvári egyetem (nem magyar oktatási nyelvű) Történelem Karának oktatói, kutatói között Várad-Sternberg János volt az egyetlen, akinek munkásságát Magyarországon is elismerték.

1988. december A *Kárpáti Igaz Szó* helyet adott a szovjet hadsereg által a második világháború végén légerekre hurcolt kárpátaljaiakról való első nyilvános beszédnek.

Mindenekelőtt azt, hogy a Szovjet Alkotmány megfelelő cikkelyeinek alapján Kárpátalján magyar autonóm területet vagy körzetet hozzanak létre. Követelték, hogy az Ungvári Állami Egyetemen már 1963 szeptemberében nyissák meg az önálló magyar tanszéket és ezzel biztosítsák a magyar iskolák magyar nyelv- és irodalomtanárainak utánpótlását, engedjék meg, hogy a magyar középiskolák végzősei anyanyelvükön felvételizhessenek az egyetemen, magyar nemzetiségű pedagógusokat állítsanak a magyar iskolák élére, a magyarok lakta falvakban magyar vagy legalábbis a magyar nyelvet ismerő gazdasági vezetőket nevezzenek ki, magyar színházat, önálló magyar megyei napilapot hozzanak létre (a Kárpáti Igaz Szó akkor a Zakarpatzka Pravda tükörfordítása volt). [...] Persze nagy hűhót csaptak „az illetékesek” a levél körül, aláíróit, elsősorban Kovács Jánost, számtalanszor beidéztek Ungvárra, megpróbálták rábeszélni őket, hogy vonják vissza a levelükben megfogalmazottakat. Kovács János és a levél aláíróinak többsége azonban nem volt hajlandó erre. És bármennyire hihetetlen, a levelnek volt fogantatója! Megengedték, hogy a magyar középiskolák végzősei anyanyelvükön tegyenek felvételi vizsgákat az Ungvári Állami Egyetemen [...]. Az egyetemen valóban megnyílt az önálló magyar tanszék, 1967-től önállóvá vált a Kárpáti Igaz Szó, több magyar szakembert helyeztek vezető állásba stb. Az önálló magyar autonóm körzet létrehozását azonban sem akkor, sem azóta nem sikerült megvalósítani.”

Csanádi György: *Régi beregszásziak*. <http://mek.niif.hu/02100/02131/html/02.htm>

Illés Béla Kádár János és Nyikita Hruscsov társaságában

Kulturális Szövetség első elnöke. Az egyetemi tanszék, szerepe azonban ellentmondásos, az ott végzett oktató és tudományos munka nem kellő elismertsége okán. Az intézmény minden esetre alkalmas volt arra, hogy a magyar értelmiségi fiatalokat egy közös helyen összehozza, közös gondolkodásra serkentse.

Az időszak „történelmet író” irodalmi társulása a Forrás Ifjúsági Stúdió volt, amelyet 1967-ben alakítottak az ungvári egyetem magyar szakos diákjai, akik ezt megelőzően, 1966 őszén megjelentették az első számzatot – az *Együtt* c. gépiratos folyóiratot. A csoport vezető személyisége Kovács Vilmos költő volt. Miután ezt betiltották, a fiataloknak a *Kárpáton túli Ifjúság* c. lap adott publikálási lehetőséget. Ennek berkeiben alakult meg a Forrás Stúdió. A Forrás tagjai – Zselicki József, Balla Gyula, S. Benedek András, Györke László és mások; szerepet vállalt benne Kovács Vilmos és Fodó Sándor is – az irodalmi tevékenység mellett szót emeltek a magyarok kollektív jogaiért két beadványban (1971 őszén és 1972 tavaszán), melyeket a területi pártbizottsághoz, illetve Moszkvába a legfelsőbb párt- és állami vezetéshez címeztek. Kovács Vilmos és S. Benedek András a magyarországi *Tiszatáj* 1970. októberi és decemberi számaiban először adtak hírt a kárpátaljai magyar irodalomról. A következmény a „magyar burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásai” elleni harc volt, aminek eredményeképpen

néhány diákot eltávolítottak az egyetemről – behívtak katonai szolgálatra, de később befejezhették tanulmányaikat –, ideológiai alapon a Forrás helyett 1971-ben létrehozták a József Attila Irodalmi Stúdiót, mint a szovjet irodalmi eszmény szószólóját. Ők már a *Kárpáti Igaz Szó* c. lap körül tömörültek, melynek főszerkesztője, Balla László aktívan közreműködött a renitensek megrendezésében. A Forrás aktivistái néhány évig, meg voltak fosztva a publikálás lehetőségétől. Ezeknek az éveknek a sérelme határozta meg írói önképüket. Ballának 1975-ben a *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelent *Szovjet magyarok* c. cikksorozata Európa etnikai térképén az „embereknek egy új kategóriáját, a szovjet magyarokat” vélte fölfedezni. Hivatalos ideológiává vált, hogy a magyar irodalmi hagyományokat nem a magyar irodalom egészében, vagy a helyi irodalmi hagyományokban kell keresni, hanem a moszkvai emigráns írók (Zalka Máté, Illés Béla, Hidas Antal, Gergely Sándor...) emelkedtek irodalmi klasszikusokká.

A józsef attilások fokozatosan távolodtak el ettől a tehertől, 1988-ban újjáalakulva már a kárpátaljai magyar alkotók – tehát nemcsak írók, költők – elismert egyesülete volt az övék. A József Attila Alkotóközösség társelnökei: Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor. Fóruma ennek is a *Kárpáti Igaz Szó* volt. A közösség az 1990-es évek elején enyészett el, hivatalosan nem szüntették meg.

Az új érárt Balla D. Károlynak 1987-ben az önismereti hiányokra figyelmeztető írása (*Internacionalizmus és nemzeti önismeret*), majd 1988 decemberében a szovjet hadsereg által elhurcoltakról való nyilvános beszéd jelezte. Mindkettőnek a *Kárpáti Igaz Szó* adott teret. A sokféle ideológiai szint megélt lapnak az egyetlen hiánytalanul lefűzött sorozatát, melyet az ungvári szerkesztőségben őriztek, az 1990-es években „tévedésből” bezúzták. (Minden egyéb helyen, így Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban is hiányosan lehet fel.) Jelképes értelemben ezzel ért véget a „szovjet” korszak.

Balla D. Károly

Tudja-e?

■ Az régió, amit ma *Kárpátalja* néven ismerünk, politikai értelemben a 20. században jött létre, különböző államok fennhatósága alatt más-más hivatalos néven volt ismeretes és a földrajzi kiterjedése (területének nagysága) is változott, mégpedig a következőképpen:

1918-at megelőzően a régió a történelmi Magyarország *Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéinek* nagyobb részét találjuk itt; 19. századi térképeken ezt a régiót Zemplénnel kiegészülve az *Északkeleti-Felvidéknek* nevezték.

Ruszka Krajnai Autonóm Terület Magyarország részeként 1918. december 25-től 1919. szeptember 10-ig, közben Kőrösmező központtal kísérlet történt a Hucul Köztársaság megalakítására. Ruszka Krajna pontos határainak kijelölésére, a háborús körülmények miatt, nem került sor.

Podkarpatszka Rusz (Podkarpatska Rus) néven a Csehszlovák Köztársaság része 1919. szeptember 10-től. A nem hivatalos magyar nyelvhasználatban: az 1920-as években Ruszinszko (Szlovenszko mintájára), az 1930-as években egyre gyakrabban használták helyette a Kárpátalja megnevezést. Ez utóbbi a terület földrajzi elhelyezkedéséből adódott (a Kárpátok alja). A Kárpátalja földrajzi értelemben már a 19. század második felétől használatos volt, de csak ekkor, az első csehszlovák köztársaság idején, nyert politikai tartalmat. Podkarpatszka Rusz területi kiterjedése 12.617 km².

1938. október 11. és 1939. március 20. között Cseh-Szlovákia (a második köztársaság) kötelékében, 1938. november 22-től

törvénnyel is elismert autonóm terület, melynek az 1938. október 26-án hivatalba lépő második miniszterelnöke, Avgusztin Volosin idején kialakult hivatalos neve *Kárpáti Ukrajna* (Karpats'ka Ukraïna). 1939. március 15-én néhány órán át független állam volt. Kárpáti Ukrajna területi kiterjedése 11.094 km².

1939. március 20-tól a trianoni határhoz képest megkisebbedett, az első bécsi döntés által meghúzott határon belüli terület neve *Kárpátaljai Kormányzóság*. Területi kiterjedése többször változott (befolyásolta például a második bécsi döntés is) 11.500–12.171 km² között.

1944. októberétől a régió szovjet befolyási övezet *Kárpátontúli Ukrajna* (Zakarpatska Ukraïna) néven.

1946. január 22-től a Szovjetunió,

1991. augusztus 24-től az Ukrán Köztársaság *Kárpátontúli területe** (Zakarpatszka oblaszty). A szovjet időszakban a Kárpátalja elnevezés használatát tiltották, mert a Kárpátaljai Kormányzóság időszakára emlékeztetett, amikor a régió Magyarországhoz tartozott. A '80-as évek végétől a magyar nyelvben ismét szabadon használható, bár nem hivatalos elnevezés. A Kárpátontúli terület területi kiterjedése 12.800 km². Központja: Ungvár (Uzshorod). 13 járásra (a településnél nagyobb, a megyénél kisebb közigazgatási egységre) tagolódik: Beregszászi, Huszti, Ilosvai, Munkácsi, Nagybereznai, Nagyszőlősi, Ökörmezői, Perecsenyi, Rahói, Szolyvai, Técsői, Ungvári, Volóci.

* A 'terület' az orosz, illetve az ukrán nyelvű közigazgatási egység megnevezés szó szerinti fordítása, a magyar megye körülbelüli megfelelője.

IRODALOM

Balla D. Károly: *Kis(ebb-ségi) magyar skizofrénia*. Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

Botlik József–Dupka György: *„Ez hát a hon ...” Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből*. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991.

Dupka György – Horváth Sándor – Móricz Kálmán: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a '80-as évek végén*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1990.

Dupka György – Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1994.

Keresztény Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Mandátum – Hatodik Síp Alapítvány, Budapest – Beregszász, 2001.

Sándor László: *Kárpátukrajnai magyar könyv- és lapkiadás, nyomdászat és könyvkereskedelem 1918–1980-ig*. *Magyar Könyvszemle* 1983. 2. sz. 186–191.

Siselina, Ljuba: A volt Szovjetunió nemzeti politikája és a kárpátaljai magyarság. *Regio* 1992, 2. sz. 166–174.

Skultéty Csaba: A kárpátaljai magyarság szellemi élete. In: *Magyar Mérleg III. A kisebbségben élő magyarság kulturális élete a II. világháború után (1945–1980)*. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör Kiadása, Zürich, 1980. 121–142.

Schober Ottó: *Színfalak előtt, mögött, nélkül. Epizódok a Beregszászi Népszínház történetéből*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1995.

Soós Kálmán: Magyar tudományos élet Kárpátalján. *Magyar Tudomány* 1993, 5. sz. 635–638.